

Ewa Czerwińska-Jakimiuk

UNIwersytet PEDAGOGICZNY IM. KEN W KRAKOWIE

RELACJE POMIĘDZY NIEPRZYSTOSOWANIEM SPOŁECZNYM A AGRESYWNOCIĄ, POCZUCIEM NAPIĘCIA ORAZ SAMOSKUTECZNOŚCIĄ W GRUPIE UCZNIÓW W WIEKU DORASTANIA

THE RELATIONSHIPS BETWEEN THE SOCIAL MALADJUSTMENT AND THE AGGRESSIVENESS, THE SENSE OF STRAIN, THE SELF- EFFICACY IN THE GROUP OF THE PUPILS IN ADOLESCENCE

Abstract

This paper concerns social maladjustment youth and his personality and situational correlates. The paper refers to Robert Agnew's general strain theory (GST). The main objective of the empirical research is to understand the relationship between the social maladjustment and the sense of strain, aggression, self-efficacy in the group of male pupils. The hypotheses were tested on 142 pupils. The results confirmed most of the assumed relationships between variables.

Key words: general strain theory, social maladjustment, self-efficacy, aggressiveness, youth, male pupils

Słowa kluczowe: ogólna teoria napięcia, nieprzystosowanie społeczne, samoskuteczność, agresywność, młodzież, uczniowie płci męskiej

WPROWADZENIE

Na gruncie polskim część badaczy poszukując przyczyn zachowań przestępczych i innych zaburzeń w zachowaniu młodzieży — w tym związanych z nieprzystosowaniem społecznym i demoralizacją oraz nadużywaniem substancji psychoaktywnych — odwołuje się do ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew (B. Urban, 2000; M. Kowalczyk-Jamnicka, 2006; J. Groth, 2003; E. Czerwińska, 2004; E. Czerwińska-Jakimiuk, 2011; J. Bylica, 2010; A. Urbanek, 2010).

Ogólna teoria napięcia wyjaśnia powyższe zachowania w kategoriach relacji społecznych, które polegają na negatywnych, będących źródłem stresu stosunkach jednostki

z innymi. Autor zakłada, iż napięcie to „stan będący konsekwencją istnienia negatywnych relacji, istnienia wpływów lub związków, które są uznawane przez jednostkę za niekorzystne dla siebie i których sobie nie życzy” (R. Agnew, 1992, s. 48).

R. Agnew (1992, s. 48–74) wyróżnia w swej teorii trzy główne typy napięcia (naciśku, negatywnych stosunków z innymi):

- 1) napięcie jako rezultat niepowodzeń w osiąganiu pozytywnie wartościowanych celów:
  - napięcie jako rozbieżność między aspiracjami i oczekiwaniami a aktualnymi osiągnięciami,
  - napięcie jako rozbieżność między zasadą sprawiedliwości a rzeczywistymi osiągnięciami,
- 2) napięcie jako rezultat pozbawienia pozytywnie ocenianej stymulacji, tzn. odbieranie lub zagrożenie jednostce odebraniem bodźców uznanych za pozytywne,
- 3) napięcie jako wynik prezentacji negatywnych bodźców (szerzej na ten temat: E. Czerwińska-Jakimiuk, 2011, 2011a).

Zaprezentowane trzy typy napięć w rzeczywistości wzajemnie na siebie zachodzą, powodując występowanie negatywnych emocji/afektów, z których kluczową rolę odgrywają: gniew, a w dalszej kolejności złość oraz lęk. Według Agnew emocje te, w szczególności gniew oraz kategoria frustracji, relatywnej deprywacji i poczucie krzywdy, mogą implikować zachowania nieprzystosowawcze, w tym agresywne oraz naruszające porządek prawny (por. R. Agnew, 1992, s. 31–38; 2006, s. 193–196).

Należy jednak zaznaczyć, że jednostka nie zawsze reaguje na odczuwany stan napięcia wzrostem zachowań nieprzystosowawczych, w tym agresywnych czy aktywnością przestępczą, ale to czy tak zareaguje, zależy od działania tzw. czynników ograniczających, zarówno o charakterze osobowościowym, jak sytuacyjnym-środowiskowym i społecznym. W grupie czynników osobowościowych wymienić można: inteligencję, samoskuteczność, temperament, samoocenę, odporność na sytuacje trudne, strategie radzenia sobie ze stresem, atrybucje przyczyn niepowodzeń. Wśród czynników środowiskowych i społecznych wyróżnia się: poziom kontroli społecznej ze strony znaczących środowisk (rodziny, szkoły, rówieśników), cele edukacyjne, nasilenie kontaktów ze zdemoralizowanymi osobami, w szczególności rówieśnikami, wsparcie społeczne jednostki w sytuacjach kryzysowych, poczucie perspektyw życiowych, bezrobocie, ubóstwo w rodzinie pochodzenia (R. Agnew, 1992, 2006; R. Agnew, R.H. White, 1992; E. Czerwińska-Jakimiuk, 2004, 2011; B. Urban, 2000).

R. Agnew (1992)¹ w swej teorii nawiązuje nie tylko do strukturalnych teorii napięcia: teorii anomii R. Mertona, podkulturowych teorii napięcia: A. Cohena — teorii zablokowanych możliwości, A.R. Clowarda, L. Ohlina — teorii zróżnicowanych możliwości, jak i teorii neutralizacji D. Matzy, ale również teorii zróżnicowanych powiązań —

¹ Szerzej na temat ogólnej teorii napięcia R. Agnew autorka pisała m.in. w: *Przestępczość młodocianych. Interpretacja zjawiska w świetle teorii napięcia Roberta Agnew*, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2011; *Przestępczość młodocianych w okresie transformacji społeczno-ustrojowej w Polsce: analiza zjawiska w świetle ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew*, [w:] *Identyfikacja i zarządzanie problemami społecznymi*, pod red. Joanny Zameckiej, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej, t. 12, Warszawa 2011.

E. Sutherlanda i teorii kontroli T. Hirschi'ego² oraz korzysta z ustaleń z zakresu psychologii ze szczególnym uwzględnieniem problematyki agresji, stresu oraz atrybucji przyczyn. Szczególnie pomocne okazały się tutaj teorie agresji mówiące, iż poczucie krzywdy, nieszczęśliwości wyzwala stan ogólnego pobudzenia, mobilizującego jednostkę do różnego typu zachowań (np. A. Bandura, L. Berkowitz). Można tu wykorzystać teorię frustracji–agresji J. Dollarda i wsp. z 1939 roku z uwzględnieniem szerszego kontekstu społecznego, jej modyfikację zaproponowaną przez L. Berkowitza oraz teorię A. Bussa (J. Heitzman, 2002; B. Krahe, 2006; M. Kosewski, 1977).

A. Buss wyróżnia dwa typy agresji: agresję jako pojedyncze zachowanie oraz agresję jako względnie stałą cechę osobowości. Pierwszy typ definiowany jest jako „reakcja dostarczająca szkodliwych bodźców innemu organizmowi” (B. Krahe, 2006, s. 16). Drugi natomiast, odnoszący się do agresji jako utrwalonej dyspozycji osobowościowej, A. Buss utożsamia z agresywnością, definiując ją jako „właściwość jednostki, decydującą o skłonności do zachowań agresywnych i ich częstego manifestowania” (A. Haś, 2008, s. 61; J.M. Stanik, A. Roszkowska, J. Kucharewicz, 2006, s. 82; por. M. Kosewski, 1977). Według A.H. Bussa i M. Perry'ego (Haś, 2008, s. 61) o sile agresywności, ujmowanej w powyższy sposób decydują następujące czynniki:

- wcześniejsze doświadczanie przez jednostkę wpływu zmiennych, które wywołują gniew i poprzedzają agresję — atak, frustracja, bodźce drażniące, nieprzyjemne, różnego rodzaju sytuacje trudne,
- wzmocnienie (nagradzanie) reakcji agresywnych — związane z obniżeniem napięcia po demonstracji reakcji agresywnej (nagroda ma wówczas charakter „wewnętrzny”), eliminacją źródła frustracji, zaspokojeniem własnych celów (wzmocnienia „zewnątrzne”),
- obserwowanie zachowań agresywnych u innych, uczenie się przez naśladownictwo, system wzmocnień (nagroda/kara), postrzeganie ich jako efektywnych sposobów rozwiązywania problemów,
- wzmocnienia społeczne związane z akceptacją grupy (stanowiące zdaniem Bussa i Perry'ego jedno z najskuteczniejszych wzmocnień) — dostarczają one zarówno wzorców agresywnych reakcji, jak i ułatwiają wyzwalamie agresji u członków grupy,
- wrodzone predyspozycje biologiczne, mające związek przede wszystkim z cechami temperamentu.

METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ WŁASNYCH

Głównym celem badań empirycznych jest poznanie związku między nieprzystosowaniem społecznym a poczuciem napięcia, agresją i samoskutecznością w grupie uczniów płci męskiej. Dodatkowym celem jest analiza związku między poczuciem napięcia, samoskutecznością a strukturą agresywności badanych.

² Szerzej na temat powyżej wymienionych teorii pisze m.in. A. Siemaszko (1979, 1993).

Postawiono następujące hipotezy badawcze:

1. Istnieje zależność między nieprzystosowaniem społecznym młodzieży a ogólnym poziomem poczucia napięcia i jego rodzajami.
2. Istnieje negatywny związek między nieprzystosowaniem społecznym młodzieży a samoskutecznością.
3. Istnieje zależność między nieprzystosowaniem społecznym młodzieży a ogólnym poziomem agresji i poszczególnymi jej rodzajami.
4. Istnieje zależność między ogólnym poczuciem napięcia i jego rodzajami a ogólnym poziomem agresji i jej rodzajami;
5. Istnieje negatywny związek między samoskutecznością a ogólnym poziomem agresji i jej rodzajami.

W badaniach wykorzystano Kwestionariusz Poczucia Napięcia i Czynników Ograniczających³ (w tym opracowaniu hipotezy badawcze i prezentowane wyniki badań obejmują tylko skale dotyczące poczucia napięcia), Skalę Nieprzystosowania Społecznego, Kwestionariusz do Badania Agresji A.H. Bussa i M. Perry'ego (BPAQ) z 1992 roku oraz GSES — Skalę Uogólnionej Własnej Skuteczności R. Schwarzera, M. Jerusalema.

1. KWESTIONARIUSZ POCZUCIA NAPIĘCIA I CZYNNIKÓW OGRANICZAJĄCYCH

Poczucie napięcia:

- *Negatywne zdarzenia życiowe* (twierdzenia świadczące o wystąpieniu stresowych, negatywnych zdarzeń życiowych np. poważna choroba, śmierć bliskiej osoby, rozwód rodziców, utrata pracy przez rodzica itp.).
- *Przeszkody życiowe* (twierdzenia dotyczące długoterminowych konfliktów ze znaczącymi osobami, w tym rodzicami i rówieśnikami).
- *Konflikty między rodzicami* (twierdzenia dotyczące agresji słownej i fizycznej między rodzicami).
- *Problemy w najbliższym środowisku* (twierdzenia świadczące o braku poczucia bezpieczeństwa w najbliższym otoczeniu, w tym w miejscu zamieszkania).
- *Napięcie związane z modą* (twierdzenia dotyczące braku przyzwolenia ze strony rodziców na wybór stylu ubierania się, uczesania, który jest popularny wśród rówieśników).
- *Nieatrakcyjność fizyczna* (twierdzenia obejmujące przekonanie o nieatrakcyjnym wyglądzie, braku powodzenia u płci przeciwnej).
- *Sprawność fizyczna* (twierdzenia obejmujące przekonanie o własnej niezadowolającej sprawności fizycznej i niskich osiągnięciach na lekcjach wychowania fizycznego)

³ Kwestionariusz Poczucia Napięcia i Czynników Ograniczających został opracowany przez autorkę w 2001 roku na podstawie literatury przedmiotu (R. Agnew, 1992; R. Agnew, R.H. White, 1992, s. 482–485). Ogólna rzetelność skali mierzona współczynnikiem alfa Cronbacha wynosi 0,9280. W niniejszym opracowaniu prezentowane są wyniki, obejmujące tylko poczucie napięcia (kwestionariusz oprócz poczucia napięcia bada również kontrolę społeczną, przestępcze kontakty, perspektywy życiowe i ocenę rzeczywistości społecznej kraju, czynniki osobowościowe). Badani deklarowali odpowiedzi na 4-stopniowej skali. Szerzej na temat powyższego narzędzia i jego konstrukcji autorka pisze w: *Przestępczość młodocianych. Interpretacja zjawiska w świetle ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew*, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2011.

- *Niepewność roli zawodowej* (twierdzenia odnoszące się do przekonania o przyszłych trudnościach ze znalezieniem pracy).

2. SKALA NIEPRZYSTOSOWANIA SPOŁECZNEGO⁴:

Skala Nieprzystosowania Społecznego zawiera 21 rodzajów zachowań, wyróżnionych na podstawie literatury przedmiotu (R. Agnew, R.H. White, 1992; A. Kossowska, J. Krawczyk, I. Rzeplińska, 1995; A. Siemaszko, 1983, 1988)⁵.

3. KWESTIONARIUSZ DO BADANIA AGRESJI A.H. BUSSA I M. PERRY'EGO (BPAQ):

Kwestionariusz Agresji został skonstruowany w 1992 roku na podstawie skali „Nastroje i Humory” autorstwa A.H. Bussa i A. Durkee, wobec którego formułowano liczne zastrzeżenia metodologiczne (A.H. Buss, M. Perry, 1992; por. A. Haś, 2008). Składa się on z 29 twierdzeń i pozwala ocenić stopień nasilenia ogólnego poziomu agresywności (agresja ogólna) oraz jej nasilenie w zakresie czterech wymiarów: agresja fizyczna (zachowania mające na celu zadanie bólu drugiej osobie), agresja werbalna (słowne krzywdzenie, upokarzanie i ranienie innych), gniew (definiowany jako fizjologiczne pobudzenie powiązane z gotowością do wyrządzenia komuś krzywdy, zawierający fizjologiczne reakcje i afektywne komponenty), wrogość (negatywne nastawienie do innych, przejawiające się podejrzliwością, zawiścią, poczuciem krzywdy i niesprawiedliwości) (A.H. Buss, M. Perry 1992; J.K. Gierowski, S. Rumszewicz, 2006).

Polską wersję Kwestionariusza Agresji adaptowała i udostępniła dr Lucyna Kirwil. Rzetelność kwestionariusza mierzona współczynnikiem alfa Crombacha dla całej skali wynosi 0,87, a dla poszczególnych podskal: agresji fizycznej 0,82, agresji werbalnej 0,58, gniewu 0,81, wrogości 0,85 (Kirwil, 2003 za Kirwil, 2008). Badani odpowiadają na 5-stopniowej skali, w jakim stopniu zachowania wymienione w kwestionariuszu są dla nich charakterystyczne.

4. GSES — SKALA UOGÓLNIONEJ WŁASNEJ SKUTECZNOŚCI R. SCHWARZERA, M. JERUSALEMA

Skala Uogólnionej Własnej Skuteczności (Generalized Self-Efficacy Scale — GSES) nawiązuje do sformułowanych przez Alberta Bandurę koncepcji oczekiwań i pojęcia spostrzeganej własnej skuteczności. Mierzy ona siłę ogólnego przekonania jednostki o skuteczności radzenia sobie z trudnymi sytuacjami i przeszkodami. Skala ta została

⁴ Rzetelność skali mierzona współczynnikiem α Cronbacha wynosi 0,9262. Szerzej na ten temat autorka pisze w: *Przestępczość młodocianych. Interpretacja zjawiska w świetle ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew*, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2011.

⁵ W celu analizy nasilenia zachowań badanych świadczących o nieprzystosowaniu społecznym wybrano ze skali następujące wskaźniki: wagarowanie, ucieczki z domu, konflikty w szkole z nauczycielami, uderzenie nauczyciela, uderzenie kogoś z rodziców, uderzenie kogoś bez konkretnej przyczyny, nawiązywanie przypadkowych kontaktów seksualnych, dokonanie samookaleczenia, dokonanie próby samobójczej, picie alkoholu (np. w ciągu ostatnich kilku miesięcy), używanie narkotyków typu marihuana (np. w ciągu ostatnich kilku miesięcy), używanie innych narkotyków np. LSD (np. w ciągu ostatnich kilku miesięcy), handel narkotykami typu marihuana, handel innymi narkotykami np. LSD, kradzież, udział w bójce, udział w pobiciu, dokonanie aktów wandalizmu oraz innych przestępstw z użyciem agresji i przemocy, dręczenie słabszych kolegów, dręczenie zwierząt. Badani deklarowali przejawianie symptomów nieprzystosowania społecznego na 10-stopniowej skali, gdzie 0 oznaczało — nigdy, a 10 — dziesięć razy lub więcej.

przygotowana w wersji niemieckojęzycznej w 1992 r. a rok później przełożona na język angielski. Polską wersję Skali Uogólnionej Własnej Skuteczności adaptował prof. Zygfryd Juczyński. Składa się ona z 10 stwierdzeń, a na każde z nich możliwe są do wyboru 4 odpowiedzi od „nie” ocenianego 1 punktem do „tak” ocenianego 4 punktami. Średni współczynnik alfa Crombacha wynosi 0,85 (Z. Juczyński, 2000).

Badania przeprowadzono osobiście w marcu 2013 roku w Zespole Szkół Budowlanych nr 1 w Krakowie przy ul. Szablowskiego 1 i objęto nimi wszystkich dostępnych uczniów z zasadniczej szkoły zawodowej i technikum⁶ (N=190). Uczestników poinformowano o ich anonimowości i możliwości skorzystania w razie potrzeby z pomocy badacza. Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego oraz metodę *self-report*. Próbę badawczą dobrano w oparciu o kryterium płci⁷. Przeciętny czas wypełniania kwestionariuszy przez badanych wyniósł 45 minut (czasami z dodaniem czasu przerwy śródlekcyjnej).

W konsekwencji, po odrzuceniu 48 kwestionariuszy (28 wypełnionych przez dziewczęta z technikum i 20 wypełnionych częściowo lub nierzetelnie przez chłopców), zebrany materiał empiryczny dotyczy 142 uczniów płci męskiej (85 z zasadniczej szkoły zawodowej i 57 z technikum). Obliczenia wykonano za pomocą pakietu statystycznego SPSS. W celu testowania hipotez badawczych zastosowano współczynnik korelacji Pearsona.

PREZENTACJA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

CECHY SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE BADANYCH

Poniżej dokonano charakterystyki badanej młodzieży pod kątem podstawowych cech społeczno-demograficznych: wieku, miejsca zamieszkania, struktury rodziny, wykształcenia i aktywności zawodowej ich rodziców.

I tak, wiek badanych mieścił się w przedziale od 16 do 20 lat (najwięcej badanych przypadało na kategorie wiekowe 17 (24%), 18 (27%) i 19 lat (23%). W analizowanej grupie dominowały osoby pochodzące z Krakowa (48%) oraz okolicznych wsi (41%).

Jeśli chodzi o strukturę rodziny, w której przebiegał rozwój i socjalizacja badanych, to zdecydowaną większość stanowiły rodziny pełne (79%), a niepełne — odpowiednio 14%. Wśród ojców badanych uczniów najliczniej reprezentowane były osoby z wykształceniem zawodowym (66%) i średnim (22%), pracujące zawodowo (83%), natomiast wśród matek badanych wykształcenie zawodowe było reprezentowane w 48%, średnie w 32%, a jeśli chodzi o aktywność zawodową, to 73% z nich stanowiły osoby czynne zawodowo.

⁶ W czasie przeprowadzania badań część uczniów była długoterminowo nieobecna z powodu choroby zakaźnej — różyczki.

⁷ W dwóch klasach technikum ze względów organizacyjno-logistycznych kwestionariusze wypełniały również dziewczęta, ale nie stanowiły one grupy badawczej — materiałów tych nie włączano do analizy statystycznej i testowania hipotez badawczych.

ZWIĄZEK MIĘDZY NAPIĘCIEM, AGRESJĄ, SAMOSKUTECZNOŚCIĄ A NIEPRZYSTOSOWANIEM SPOŁECZNYM W GRUPIE BADANYCH UCZNIÓW

W pierwszej kolejności starano się ustalić, czy wraz ze wzrostem ogólnego poziomu napięcia i jego rodzajów wzrasta nasilenie zachowań nieprzystosowawczych wśród badanych, czy wraz ze wzrostem poziomu samoskuteczności maleje nasilenie nieprzystosowania społecznego oraz czy istnieje związek między ogólnym poziomem agresji i poszczególnymi jej rodzajami a nieprzystosowaniem społecznym młodzieży? (Hipotezy 1–3)

Dane zamieszczono w poniższej tabeli.

Tabela 1

Związek pomiędzy agresją, poczuciem napięcia, samoskutecznością
a nieprzystosowaniem społecznym w grupie badanych uczniów (N=142)

Zmienne	Nieprzystosowanie społeczne
Ogólne poczucie napięcia	0,31**
Przeszkody życiowe	0,22*
Konflikty między rodzicami	0,15
Problemy w środowisku	0,14
Napięcie związane z modą	-0,06
Nieatrakcyjność fizyczna	0,03
Sprawność fizyczna	-0,12
Niepewność roli zawodowej	0,10
Samoskuteczność	-0,04
Agresja fizyczna	0,63**
Agresja werbalna	0,29**
Skala gniewu	0,50**
Skala wrogości	0,20*
Agresja ogółem	0,54**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Źródło: badania własne

Poddając analizie otrzymane wyniki okazało się, iż:

- wyższemu poziomowi ogólnego poczucia napięcia odpowiada przeciętnie wyższy poziom nieprzystosowania społecznego badanych;
- wyższemu poziomowi poczucia napięcia w obszarze przeszkód życiowych odpowiada przeciętnie wyższy poziom nieprzystosowania społecznego badanych;
- wyższemu poziomowi agresji fizycznej odpowiada przeciętnie wyższy poziom nieprzystosowania społecznego badanych;
- wyższemu poziomowi agresji werbalnej odpowiada przeciętnie wyższy poziom nieprzystosowania społecznego badanych;

- wyższemu poziomowi gniewu odpowiada przeciętnie wyższy poziom nieprzystosowania społecznego badanych;
- wyższemu poziomowi wrogości odpowiada przeciętnie wyższy poziom nieprzystosowania społecznego badanych;
- wyższemu poziomowi agresji ogólnej odpowiada przeciętnie wyższy poziom nieprzystosowania społecznego badanych.

W związku z powyższym można stwierdzić, że hipoteza 3 uzyskała potwierdzenie w zakresie wszystkich wskaźników, hipoteza 1 uzyskała częściowe potwierdzenie, nie potwierdziła się natomiast hipoteza 2, gdzie otrzymano wynik nieistotny statystycznie.

ZWIĄZEK POCZUCIA NAPIĘCIA I SAMOSKUTECZNOŚCI ZE STRUKTURĄ AGRESYWNOSCI W GRUPIE BADANYCH UCZNIÓW

W dalszej kolejności sprawdzano, czy w grupie badanej młodzieży istnieje związek pomiędzy ogólnym poczuciem napięcia i jego rodzajami, samoskutecznością a ogólnym poziomem agresji i poszczególnymi jej rodzajami? (Hipotezy 4, 5)

Dane ilustruje poniższa tabela.

Tabela 2

Związek pomiędzy poczuciem napięcia, samoskutecznością
a strukturą agresywności w grupie badanych uczniów (N=142)

Zmienne	AGRESJA FIZYCZNA	AGRESJA WERBALNA	GNIEW	WROGOŚĆ	AGRESJA OGÓLEM
Ogólne poczucie napięcia	0,21*	0,10	0,30**	0,55**	0,40**
Negatywne zdarzenia życiowe	0,16	0,15	0,28**	0,31**	0,29**
Przeszkody życiowe	0,15	0,06	0,27**	0,44**	0,32**
Konflikty między rodzicami	0,02	-0,01	0,09	0,22*	0,11
Problemy w środowisku	0,03	-0,07	0,12	0,29**	0,15
Napięcie związane z modą	0,01	0,00	0,12	0,36**	0,17*
Nieatrakcyjność fizyczna	-0,04	-0,01	0,20*	0,50**	0,23**
Sprawność fizyczna (sportowa)	-0,13	-0,05	0,00	0,27**	0,04
Niepewność roli zawodowej	0,02	0,10	0,13	0,45**	0,23**
Samoskuteczność	0,01	0,10	-0,06	-0,24**	-0,09

* $p < ,05$; ** $p < ,01$

Źródło: badania własne

W świetle uzyskanych rezultatów okazało się, iż:

- wyższemu poziomowi ogólnego poczucia napięcia odpowiada przeciętnie wyższy poziom agresji fizycznej, gniewu, wrogości oraz agresji ogólnej;

- wyższemu poziomowi stresujących, traumatycznych zdarzeń w życiu jednostki („Negatywne zdarzenia życiowe”) odpowiada przeciętnie wyższy poziom gniewu, wrogości oraz agresji ogólnej;
- wyższemu poziomowi długoterminowych konfliktów ze znaczącymi innymi (dorosłymi, w tym rodzicami i rówieśnikami) („Przeszkody życiowe”) odpowiada przeciętnie wyższy poziom gniewu, wrogości oraz agresji ogólnej;
- wyższemu poziomowi zachowań opartych na agresji i przemocy między rodzicami jednostki („Konflikty między rodzicami”) odpowiada przeciętnie wyższy poziom wrogości;
- wyższemu poziomowi napięcia związanego z brakiem poczucia bezpieczeństwa jednostki w najbliższym otoczeniu („Problemy w środowisku”) odpowiada przeciętnie wyższy poziom wrogości;
- wyższemu poziomowi napięcia związanego z brakiem przyzwolenia ze strony rodziców na wybór stylu ubierania się, uczesania, który jest popularny wśród rówieśników („Napięcie związane z modą”) odpowiada przeciętnie wyższy poziom wrogości oraz agresji ogólnej;
- wyższemu poziomowi napięcia związanego z przekonaniem o własnej nieatrakcyjności fizycznej („Nieatrakcyjność fizyczna”) odpowiada przeciętnie wyższy poziom gniewu, wrogości oraz agresji ogólnej;
- wyższemu poziomowi napięcia związanego z przekonaniem o niskiej sprawności sportowej („Sprawność fizyczna”) odpowiada przeciętnie wyższy poziom wrogości;
- wyższemu poziomowi napięcia związanego z przekonaniem o przyszłych trudnościach ze znalezieniem pracy („Niepewność roli zawodowej”) odpowiada przeciętnie wyższy poziom wrogości oraz agresji ogólnej;
- wyższemu poziomowi samoskuteczności odpowiada przeciętnie niższy poziom wrogości.

W związku z powyższym można przyjąć, iż hipotezy 4 i 5 uzyskały potwierdzenie w większości wskaźników z wyjątkiem agresji fizycznej i werbalnej.

WNIOSKI

- Podsumowując należy zaznaczyć, iż rezultaty badań pozwalają stwierdzić, że:
- wraz ze wzrostem ogólnego poczucia napięcia, przeszkód życiowych oraz agresji ogólnej, fizycznej, gniewu, werbalnej i wrogości wzrasta nasilenie zachowań nieprzystosowawczych badanych,
  - nie zaobserwowano związku między samoskutecznością a nieprzystosowaniem,
  - najsilniejsze związki zaobserwowano między agresją fizyczną, gniewem, agresją ogólną a nieprzystosowaniem społecznym (tym samym pośrednio ustalono, że uczniowie najbardziej nieprzystosowani wykazują wyższy poziom agresji oraz charakteryzuje ich wyższy poziom napięcia),

- wszystkie wymiary napięcia wraz z ogólnym jego poziomem są pozytywnie skorelowane z negatywnym nastawieniem do ludzi, poczuciem krzywdy i niesprawiedliwości (wrogością),
- samoskuteczność jest negatywnie skorelowana z wrogością,
- nie zaobserwowano związku między poczuciem napięcia a agresją werbalną i fizyczną (z wyjątkiem ogólnego poziomu napięcia),
- najsilniejsze związki dotyczą: ogólnego poczucia napięcia, przeszkód życiowych, poczucia nieatrakcyjności fizycznej, niepewności roli zawodowej z wrogością oraz ogólnego poczucia napięcia z agresją ogólną.

Jeśli chodzi natomiast o propozycje dalszych badań w analizowanym obszarze to przykładowo można sprawdzić istnienie zależności pomiędzy poczuciem napięcia i nieprzystosowania społecznego a czynnikami osobowościowymi, gdzie należy skoncentrować się na tych wymiarach osobowości, których znaczenie dla społecznego funkcjonowania jednostki podkreśla psychologia poznawcza oraz humanistyczna: np. poczucie kontroli, koherencji, sensu życia, optymizmu życiowego, system wartości, odporność psychiczna (*resilience*). Ponadto można poddać analizie istnienie związku między poczuciem napięcia, agresją, nieprzystosowaniem społecznym a strategiami radzenia sobie ze stresem oraz poczuciem wsparcia społecznego.

BIBLIOGRAFIA

- Agnew Robert (1992), *Foundation for a general strain theory of crime and delinquency*, "Criminology", 30, p. 47–87.
- Agnew Robert, White Raskin Helen (1992), *An Empirical Test of General Strain Theory*, "Criminology", 30, p. 475–499.
- Agnew Robert (2006), *Pressured into crime. An Overview of General Strain Theory*, Roxbury Publishing Company, Los Angeles, California.
- Buss Arnold H., Perry Mark (1992), *The Aggression Questionnaire*, "Journal of Personality and Social Psychology", 63, p. 452–459.
- Bylica Jacek (2010), *Harmonizując napięcie: nowe spojrzenie w profilaktyce uzależnień*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Czerwińska Ewa (2004), *Przestępczość młodzieży. Weryfikacja głównych tez ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew*. Maszynopis pracy doktorskiej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Czerwińska-Jakimiuk Ewa (2011), *Przestępczość młodocianych. Interpretacja zjawiska w świetle ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- Czerwińska-Jakimiuk Ewa (2011a), *Przestępczość młodocianych w okresie transformacji społeczno-ustrojowej w Polsce: analiza zjawiska w świetle ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew*, [w:] *Identyfikacja i zarządzanie problemami społecznymi*, pod red. Joanny Zameckiej, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej, t. 12, Warszawa.
- Gierowski Józef K., Rumszewicz Stoigniew (2006), *Relationships between Psychological Gender and a Structure of Aggressiveness and Risk Factors of Violence in Juvenile Girls and Boys*, "Problems of Forensic Sciences", LXVIII, p. 378–393.

- Groth Jarosław (2003), *Rozwój moralny a radzenie sobie ze stresem u nieletnich przestępców*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Haś Agnieszka (2008), *Struktura agresywności a wybrane osobowościowe korelaty zachowań przestępczych dorosłych kobiet*. Niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Heitzman Janusz (2002), *Stres w etiologii przestępstw agresywnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Juczynski Zygfryd (2000), *Poczucie własnej skuteczności — teoria i pomiar*, „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Psychologica 4”, s. 11–24.
- Kirwil Lucyna (2008), *Reakcje emocjonalne na przemoc u kobiet doświadczonych poważną agresją interpersonalną*, „Psychologia Jakości Życia”, t. 7, nr 1–2, s. 221–240.
- Kosewski Marek (1977), *Agresywni przestępcy*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Kossowska Anna, Krawczyk Jacek, Rzeplińska Irena (1995), *Zachowania dewiacyjne młodzieży w Warszawie w 1993 r. (badania typu self-report)*, „Archiwum Kryminologii”, 21, s. 81–103.
- Kowalczyk-Jamnicka Małgorzata (2006), *Przestępcza adaptacja młodocianych sprawców przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Krahé Barbara (2006), *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Siemaszko Andrzej (1979), *Spoleczna geneza przestępczości. Wokół teorii różnicowanych powiązań*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Siemaszko Andrzej (1983), *Rozmiary i uwarunkowania zachowań dewiacyjnych uczniów szkół ponadpodstawowych z terenu Warszawy 1979–1980*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne”, 14, 103–124.
- Siemaszko Andrzej (1988), *Metodologiczne problemy badań typu self-report*, „Archiwum Kryminologii”, 15, s. 33–93.
- Siemaszko Andrzej (1993), *Granice tolerancji o teoriach zachowań dewiacyjnych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Stanik Jan M., Roszkowska Agnieszka, Kucharewicz Joanna (2006), *Psychologiczna diagnoza zachowań agresywnych w świetle badań Skalą Agresji Buss-Durkee (SABD) — wyniki badań i normalizacja testu*, [w:] *Zastosowanie wybranych technik diagnostycznych w psychologicznej praktyce klinicznej i sądowej*, pod red. Jana M. Stanika, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 81–100.
- Urban Bronisław (2000), *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Urbanek Arkadiusz (2010), *Doświadczenie napięć w relacji z ofiarą na podstawie wypowiedzi sprawców zabójstw*, Oficyna Wydawnicza ATUT — Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław.

Ewa Czerwińska-Jakimiuk

THE RELATIONSHIPS BETWEEN THE SOCIAL MALADJUSTMENT
AND THE AGGRESSIVENESS, THE SENSE OF STRAIN,
THE SELF-EFFICACY AMONG ADOLESCENT PUPILS GROUP

S u m m a r y

This paper concerns social maladjustment youth and his personality and situational correlates. The paper refers to Robert Agnew's general strain theory (GST). According to Agnew, strain theory focuses on negative relationships with others: that is, relationships in with others do not treat the individual as he or she would like to be treated. The main objective of the empirical research is to understand the relationship between the social maladjustment and the sense of strain, aggression, self-efficacy in the group of male pupils. An additional goal is to analyze the relationship between the sense of strain, self-efficacy and the structure of the aggressiveness of the respondents. The study was conducted in March 2013. The hypotheses were tested on 142 male pupils. In the research was used the method: surveys and self-report. The data were processed using the statistical package SPSS. In order to verify the hypotheses was used Pearson's correlation coefficient. The results confirmed most of the assumed relationships between variables. The summary contains the proposals of the research in the similar areas.